

УДК 342.7

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.03.38>

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ СУБ'ЄКТІВ ПРИРОДООХОРОННИХ ВІДНОСИН У СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОМУ ВИРОБНИЦТВІ

Кальян О.С.,

кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри підприємництва і права
Полтавського державного аграрного університету
<https://orcid.org/0000-0003-2345-3929>

Купченя Л.І.,

кандидат юридичних наук, доцент
кафедри підприємництва і права
Полтавського державного аграрного університету
<https://orcid.org/0000-0003-4504-8158>

Шведенко П.Ю.,

кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри підприємництва і права
Полтавського державного аграрного університету
<https://orcid.org/0000-0002-4170-0148>

Кальян О.С., Купченя Л.І., Шведенко П.Ю.
Окремі питання захисту прав суб'єктів природоохоронних відносин у сільськогосподарському виробництві.

У статті проаналізовано сутність права людини на безпечне довкілля. Для цього досліджено вітчизняні нормативно-правові акти, що його визначають та спрямовані на його реалізацію. Далі охарактеризовано природоохоронні відносини, визначено їх суб'єктний склад. Обґрунтовано важливість правового регулювання природоохоронних відносин, пріоритетність вирішення саме проблем охорони природи, що гарантує забезпечення якості життя кожної людини та безпеки суспільства. З'ясовано особливості сільськогосподарського виробництва як діяльності щодо використання природних ресурсів, що охороняються державою. Наведено перелік засобів захисту прав та законних інтересів учасників природоохоронних відносин, виокремлено їх різновиди. Окрему увагу приділено тим проблемам охорони природи, що пов'язані з веденням воєнних дій на території України. Також згадано про вплив права міжнародних спільнот та євроінтеграції на природоохоронні відносини, однак цей аспект потребує окремого ґрунтовного дослідження, запланованого в наступній праці. Очевидно, що визначити реальну шкоду та ймовірні наслідки забруднення природи України на тимчасово окупованих територіях, а також погіршення якості атмосферного повітря внаслідок численних пожеж (спровокованих падінням ракет в лісах та загораннями промислових об'єктів) нині неможливо, тому важливим є моніторинг питання доопрацювання існуючих

законопроектів та розроблення нових у сфері охорони довкілля загалом та відновлення об'єктів природно-заповідного фонду зокрема.

У цілому ця праця ґрунтується на твердженні про важливість закріпленого у ст. 50 Конституції України права на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди. Саме зазначеним правом обумовлюється сутність проаналізованого права, змістовне наповнення та спрямування дії правових норм, що його формують та спрямовані на його реалізацію.

Ключові слова: аграрний товаровиробник, воєнний стан, екологічні права, законодавство у сфері охорони природи, захист довкілля, міжнародні спільноти.

Kalian O.S., Kupchenia L.I. Shvedenko, P.Yu.
Separate issues of protection of the rights of subjects of environmental protection relations in agricultural production.

The article analyzes the essence of the human right to a safe environment. For this purpose, the domestic legal acts defining it and aimed at its implementation were studied. Next, nature protection relations are characterized, and their subject composition is determined.

The importance of legal regulation of nature protection relations, the priority of solving nature protection problems, which guarantees the quality of life of every person and the safety of society, is substantiated. The peculiarities of agricultural production as an activity related to the use of natural resources protected by the state have been

clarified. A list of means of protecting the rights and legitimate interests of the participants in nature protection relations is provided, and their types are distinguished.

Particular attention is paid to those problems of nature protection related to the conduct of military operations on the territory of Ukraine. The impact of the law of international communities and European integration on environmental protection relations is also mentioned, but this aspect requires a separate thorough study planned in the next work. It is obvious that it is currently impossible to determine the real damage and probable consequences of the pollution of the nature of Ukraine in the temporarily occupied territories, as well as the deterioration of atmospheric air quality due to numerous fires (caused by the fall of rockets in forests and fires of industrial facilities). Therefore, it is important to monitor the revision of existing bills and the development of new ones in the field of environmental protection in general and the restoration of the objects of the nature reserve fund in particular.

In general, this work is based on the statement about the importance of the established in Art. 50 of the Constitution of Ukraine the right to an environment safe for life and health and to compensation for damage caused by the violation of this right. It is the specified right that determines the essence of the analyzed right, the content and direction of the legal norms that form it and are aimed at its implementation.

Key words: agricultural commodity producer, martial law, environmental rights, legislation in the field of nature protection, environmental protection, international communities.

Постановка проблеми. Право на безпечне довкілля є основоположним, адже гарантує якість життя кожного з нас. Не виживати, а жити з радістю, вдихаючи чисте повітря, споживаючи цілющу воду та корисні продукти харчування – це той орієнтир, що скеровує нас і при обранні конкретного місця мешкання, і при визначенні способу життя загалом. В умовах війни кожному важливо пам'ятати це, постійно запитуючи себе й близьких, навіщо ми ведемо війну. Право кожного на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди, що закріплене у ст. 50 Основного закону нашої держави, відображає світові стандарти у цій царині.

Разом з тим у умовах обмеженості ресурсів державі доводиться виставляти пріоритети та першочергово вирішувати питання безпеки (захисту життя людей від безпосередніх загроз, реагування на повітряні тривоги тощо).

Тому важливо нині привернути увагу до інших нагальних проблем, зокрема до питання захисту прав суб'єктів природоохоронних відносин.

З одного боку, їх обов'язком є моніторинг стану навколишнього природного середовища та реагування на виявлені порушення. З іншого боку, така діяльність є ускладненою та навіть небезпечною у зв'язку з воєнними діями, що ведуться значною мірою на територіях природно-заповідного фонду, в лісах, на морі. Особливо важливим є гарантування прав таких учасників природоохоронних відносин, як аграрні товаровиробники, адже успішність вирощування сільськогосподарської продукції є запорукою продовольчої безпеки держави та ситості не лише українських громадян.

Стан опрацювання цієї проблематики обумовлюється окресленою вище проблематикою. Тому наше дослідження ґрунтується на доктринальних підходах різних правових шкіл до питань правового регулювання відносин з охорони навколишнього природного середовища. Важливими нині є матеріали, напрацьовані природоохоронними громадськими організаціями, що активно діють в умовах війни, компенсуючи те, що не здійснюється державою. Очевидно, їх здобутки потребують подальшого наукового осмислення та формулювання пропозицій щодо вдосконалення чинного природоохоронного законодавства. При цьому зміни в законодавстві мають враховувати сучасний стан євроінтеграційних процесів. Цей аспект потребує врахування результатів діяльності суб'єктів господарювання, які розвиваються відповідно до вимог міжнародних правових документів.

Метою статті є дослідити проблему захисту прав суб'єктів природоохоронних відносин в Україні в умовах воєнного стану та євроінтеграції.

Виклад основного матеріалу. Слід погодитись, що право громадян на безпечне для життя і здоров'я довкілля – це основоположна, закріплена Конституцією України і забезпечена державою можливість суб'єкта проживати в середовищі, яке не спричиняє шкоду здоров'ю, користуватися для задоволення своїх життєво необхідних потреб безпечними природними благами, вимагати від держави, а також інших фізичних і юридичних осіб виконання екологічної безпеки, а у випадку їх порушення звертатися за захистом порушеного права до компетентних органів. Зміст права на безпечне для життя і здоров'я довкілля складається з конкретних юридичних можливостей, які надаються та гарантуються суб'єкту, а саме: 1) можливість проживати у навколишньому середовищі, яке відповідає вимогам екологічної безпеки; 2) можливість звернутися по сприяння в реалізації права на безпечне довкілля до органів державної влади і місцевого самоврядування, до установ, організацій незалежно від форм власності, до компетенції яких належить вирішення порушення у зверненнях питань; 3) можливість вимагати від інших осіб дотримання правил забезпечення безпечного довкілля; 4)

можливість у будь-який час звернутися до суду або захистити своє право на безпечне довкілля в інший спосіб, не забороненими законом засобами [1]. Серед переліченого вказано можливість звернутися до спеціальних суб'єктів, до компетенції яких належить питання забезпечення охорони довкілля. Таким чином, природоохоронні відносини виникають за участі спеціально уповноважених органів державної влади у сфері охорони вод, лісів, земель, надр, атмосферного повітря, флори, фауни, навколишнього природного середовища загалом.

З іншого боку, суб'єктом природоохоронних відносин є фізична та юридична особа, що користується природними благами. Важливим є надання реальної можливості звернутися за захистом своїх екологічних прав як звичайному громадянину (який прагне жити в гарантованому на конституційному рівні безпечному природному середовищі), так і аграрному виробнику (для якого земля та інші ресурси є не лише місцем мешкання, а й важливим засобом виробництва та його територіальною базою).

Так, відповідно до ст. 20 Господарського кодексу України держава забезпечує захист прав і законних інтересів суб'єктів господарювання та споживачів. Зокрема, кожний суб'єкт господарювання має право на захист своїх прав і законних інтересів шляхом: 1) визнання наявності або відсутності прав; 2) визнання повністю або частково недійсними актів органів державної влади та органів місцевого самоврядування, актів інших суб'єктів, що суперечать законодавству, ущемлюють права та законні інтереси суб'єкта господарювання або споживачів; визнання недійсними господарських угод з підстав, передбачених законом; 3) відновлення становища, яке існувало до порушення прав та законних інтересів суб'єктів господарювання; 4) припинення дій, що порушують право або створюють загрозу його порушення; 5) присудження до виконання обов'язку в натурі; 6) відшкодування збитків; 7) застосування штрафних санкцій; 8) застосування оперативно-господарських санкцій; 9) застосування адміністративно-господарських санкцій; 10) установлення, зміни і припинення господарських правовідносин; 11) іншими способами, передбаченими законом [2]. З переліченого вбачається, що існують юрисдикційні (наприклад, звернення до господарського суду) та неюрисдикційні засоби захисту (як приклад, звернення до державної екологічної інспекції області).

З практичної точки зору доцільно також виділити такі види захисту суб'єктів природоохоронних відносин як: 1) превентивний (до настання факту порушення прав та законних інтересів); 2) захист по факту порушення певного права. Щодо першого з перелічених, то поширеним є оформлення абонентського юридичного обслу-

говування конкретного сільськогосподарського підприємства, що здійснює адвокат на постійній основі. Щодо другого, то звернення до суду з позовною заявою чи до іншого органу зі зверненням оформляють як юрисконсульти підприємств, так і адвокати за разовим договором. Очевидно, що у юрисконсульта буде більше розуміння специфіки та особливостей діяльності того підприємства, у штаті якого він знаходиться.

Згадані спеціалісти-правники застосовують чинне законодавство, зокрема природоохоронне. Загальновідомо, що воно потребує удосконалення уже давно, і нині така необхідність актуалізується ще й згубним впливом воєнних дій на довкілля, а також такого чиннику, як євроінтеграція.

Серед великого масиву нормативно-правових актів виділяють загальні природоохоронні акти (Закон України від 25 червня 1991 р. «Про охорону навколишнього природного середовища», Закон України від 24 лютого 1994 р. «Про забезпечення санітарного та епідеміологічного благополуччя населення», Закон України від 17 лютого 2011р. «Про регулювання містобудівної діяльності», Закон України від 6 вересня 2005 р. «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності», Закон України від 16 вересня 2014 р. «Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони») та нормативно-правові акти у таких важливих сферах, як контроль за якістю атмосферного повітря, спеціальним водокористуванням, поведженням з відходами [3].

Наведений перелік має включати законодавство у сфері охорони природно-заповідного фонду. Принагідно слід відмітити законопроект № 9136 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення управління об'єктами природно-заповідного фонду України». Суб'єктами цієї законодавчої ініціативи є народні депутати України. Зокрема, проводяться громадські обговорення, передбачені постановою Уряду від 3 листопада 2010 року № 996 «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики». У випадку із законопроектом № 9136 громадськість має можливість звернутися з пропозиціями та зауваженнями безпосередньо до Верховної Ради України або народних депутатів, які розробили та внесли на розгляд законопроект. Важливо, що проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення ефективності управління природоохоронними територіями та об'єктами природно-заповідного фонду», розроблений Міндовкілля з урахуванням пропозицій науковців, фахівців, провідних екологів, декілька разів проходив публічне обговорення [4].

Висновки. Природоохоронні відносини є дійсно важливими відносинами, оскільки виникають щодо охорони природних ресурсів, природних комплексів і ландшафтів, територій та об'єктів природно-заповідного фонду, курортних, лікувально-оздоровчих, рекреаційних зон і територій, об'єктів історико-культурної спадщини, природно-антропогенних ландшафтів, зон надзвичайних екологічних ситуацій. Тому захист прав суб'єктів, між якими виникають такі відносини, має здійснюватися усіма передбаченими чинним законодавством юрисдикційними та неюрисдикційними способами з урахуванням реалій нинішнього військового стану та адаптації українського законодавства до права міжнародних спільнот.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Право громадян на безпечне для життя і здоров'я довкілля. URL: <https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/>.
2. Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. *Відомості ВРУ*. 2003. № 18. Ст. 144.
3. Природоохоронне законодавство. URL: <https://cern.com.ua/prirodoohrannoe-zakonodatelstvo/>
4. До уваги представників екологічної громадськості! URL: <https://mepr.gov.ua/do-uvagy-predstavnykiv-ekologichnoyi-gromadskosti-2/>.